

DOROTA BIS

WYCHOWANIE CZŁOWIEKA DO MEDIÓW JAKO ZADANIE PEDAGOGIKI MEDIALNEJ

Efektom przemian technologicznych jest społeczeństwo informacyjne z jego normami funkcjonowania, zasadami tworzenia wartości intelektualnych i moralnych oraz nowymi kanonami, formami komunikacji interpersonalnej i społecznej. Przemiany te dotyczą także przekazywanych treści, nabywanych kompetencji i umiejętności, kształtowanych postaw i przemian w samej metodyce nauczania oraz technologii kształcenia. Dlatego ważne jest, aby system kształcenia i wychowania dostosować do zachodzących globalnych transformacji. W podejmowanych działaniach wychowawczych trzeba pamiętać, że punktem odniesienia jest rozumienie osoby, które ma swoje źródło w antropologii. Takie podejście umożliwia zarówno poznanie przedmiotu badań pedagogiki, jak i zdefiniowanie celów i metod wychowawczych, w tym też dotyczących pedagogiki medialnej, która postrzega, człowieka jako użytkownika i zarazem najważniejszy podmiot komunikowania społecznego.

Artykuł ma na celu ukazanie znaczenia wychowania człowieka do mediów jako istotnego zadania pedagogiki medialnej w dobie technologizacji komunikacyjnej. W analizach koncentruję się najpierw na zdefiniowaniu i omówieniu istoty pedagogiki medialnej – wyszczególnieniu jej obszarów i zadań, następnie przedstawiam funkcje mediów w edukacji oraz znaczenie wychowania do mediów w procesie kształcenia.

DEFINIOWANIE I CELE PEDAGOGIKI MEDIALNEJ

Badania nad mediami są przedmiotem zainteresowań wielu nauk społecznych: socjologii, psychologii społecznej, politologii, teorii komunikacji, dydaktyki, technologii kształcenia. W efekcie rozwoju technologicznego i przemian w procesie kształcenia została wyodrębniona samodzielna subdyscyplina pedagogiczna zajmująca się mediami, określana jako pedagogika medialna lub pedagogika mediów. Nazwę pedagogika medialna (*Medienpädagogik*) jako pierwsi wprowadzili w XX w. pedagodzy niemieccy, traktując ją jako naukę o mediatyzacji, czyli pośredniczeniu i wykorzystaniu mediów w procesie wychowania i nauczaniu. W ramach jej wyróżniono dwa działy:

1. Badanie mediów w wychowaniu (*Medienerziehung*). W tym obszarze zainteresowanie badawcze koncentruje się głównie na mediach, ich roli w procesach socjalizacyjnych i wychowawczych, przebiegających w rodzinie, na wszystkich szczeblach szkolnictwa, w różnych formach życia społecznego. Badaniom nad mediami towarzyszy edukacja medialna, której głównym celem jest przygotowanie odbiorcy do refleksyjnego i krytycznego korzystania z mediów.

2. Badanie mediów w nauczaniu i uczeniu się (*Mediendidaktik*). Jest to obszar dydaktyki medialnej, która w znacznym stopniu zajmuje się efektywnością wykorzystania mediów w procesie nauczania i uczenia się, szczególnie koncentruje się na małych mediach jako środkach dydaktycznych (Strykowski, 2007, s. 149).

W Stanach Zjednoczonych Ameryki pedagogika medialna określana jest jako studia nad mediami lub technologia edukacyjna i ma inny zakres naukowo-praktyczny. W Polsce pojęcie pedagogiki medialnej wprowadził w 1983 r. Ludwik Bandura. Przedstawił on rys historyczny i podstawowe problemy tej subdyscypliny pedagogicznej (Siemienicki 2007, s.141). Bandura uważał, że pedagogika medialna jest nauką społeczną, blisko związaną z teorią komunikacji. Również Adam Lepa pedagogikę medialną sytuuje w ramach pedagogiki społecznej, gdyż media są składnikiem środowiska człowieka. Jest ona samodzielną i szczegółową dyscypliną, która czerpie z dorobku nauk pomocniczych: psychologii społecznej, socjologii, nauki o masowym komunikowaniu, filmologii, prasoznawstwa, historii mediów. Dyscyplina ta opracowuje teorie formowania postaw niezbędnych wychowankowi do takiego odbioru mediów, aby mogły się one przyczyniać do rozwoju osobowości człowieka.

Na terenie polskim badacze mediów i ich wielorakiego oddziaływania na życie współczesnego człowieka postulują, aby w pedagogice medialnej było miejsce dla wielu ujęć i sposobów ich realizacji. Pedagogzy zajmujący się pedagogiką me-

dialną, to m.in.: H. Depta, E. Fleming, J. Koblewska, J. Komorowska, J. Gajda, A. Lepa, W.P. Zaczyński, B. Siemieniecki, W. Strykowski, J. Skrzypczak, K. Wenta, W. Osmańska-Furmanek, S. Dylak, M. Tanaś, S. Juszczak, J. Morbitzer. Wielopłaszczyznowość ujmowania zagadnień sprzyja jej działaniom praktycznym i podejmowaniu problemów społecznych, zarówno poprzez refleksję naukową, jak i badania empiryczne, w odniesieniu do funkcjonowania mediów i coraz powszechniejszej rzeczywistości medialnej.

Przedmiotem pedagogiki medialnej są wszelkiego rodzaju media (środki dydaktyczne i media) w swoich oddziaływaniach edukacyjnych, czyli w procesie nauczania, wychowania, socjalizacji (Strykowski, 1997, s. 9); sam proces wychowania do mediów oraz proces komunikowania człowieka z mediami, a poprzez nie z innymi osobami. Podmiotem i zarazem przedmiotem pedagogiki medialnej jest człowiek funkcjonujący w środowisku medialnym (Siemieniecki, 2007, s. 148).

Celem pedagogiki medialnej jest udzielenie odpowiedzi na fundamentalne pytanie związane z funkcjonowaniem człowieka w świecie mediów oraz wypracowanie sposobów poznania mechanizmów odbioru i oddziaływania mediów na osoby i grupy społeczne. Pedagogika jako nauka o wychowaniu wskazuje najpierw na cele wychowawcze a następnie na cele poznawcze. W związku z tym za etyczny można uznać taki system informacyjny, który zarówno w swych działaniach wewnętrznych, jak też zewnętrznych, daje użytkownikowi podstawę do orzekania dobra i zła (Juszczak, 2000, s. 269). Cele pedagogiki medialnej ujęte są w kilku sferach:

1. ontologicznej – rozpatruje i definiuje zjawiska społeczne w kategoriach wzajemnych relacji człowieka z mediami. Uwzględniane są procesy kulturowe, socjologiczne, psychologiczne, biologiczne, które, osadzone w filozoficznych podstawach, stanowią istotny element konstruowania koncepcji funkcjonowania człowieka w świecie mediów;

2. aksjologicznej – obejmuje problemy wartości w społeczeństwie zdominowanym komunikacją medialną i bada związane z tymi problemami zjawiska dotyczące procesów edukacyjnych, medialnej polityki państw i grup społecznych, stanu praktyki edukacji medialnej, tendencji rozwojowych w kulturze;

3. epistemologicznej – zajmuje się poznawaniem zjawisk i mechanizmów odbioru i oddziaływania mediów na człowieka i społeczeństwo. Istotny jest zarówno przedmiot, jak i podmiot działań mediów, proces i uzyskany wynik komunikowania oraz pełnione przez media funkcje społeczne (Siemieniecki, 2007, s. 148).

Wśród celów pedagogiki medialnej należy wyróżnić: opisywanie i analizowanie właściwości oraz możliwości edukacyjnych mediów, badanie ich oddziaływania,

wpływu i roli w realizacji celów dydaktycznych i wychowawczych oraz opracowanie optymalnych sposobów stosowania mediów w zorganizowanych procesach edukacyjnych. Realizacja założonych celów umożliwia, dzięki pedagogice medialnej, udzielanie odpowiedzi na pytania: jakimi cechami i możliwościami pedagogicznymi charakteryzują się poszczególne media, w jaki sposób media wpływają na rozwój procesów poznawczych, emocjonalnych i motywacyjnych odbiorców, jaka jest efektywność uczenia się z mediów, jakie mechanizmy leżą u podstaw wpływu i oddziaływania mediów, jak krytycznie korzystać z przekazów medialnych, jak stosować media w zorganizowanych procesach dydaktycznych i wychowawczych, jak wykorzystywać media w różnych koncepcjach i formach kształcenia?

OBSZARY I ZADANIA PEDAGOGIKI MEDIALNEJ

Realizacja powyższych założeń umożliwia rozwijanie nauki zajmującej się analizowaniem i badaniem wielopłaszczyznowych, pedagogicznych aspektów mediów. Uwzględnienie wieloaspektowości właściwości mediów, ich funkcji edukacyjnych, mechanizmów uczenia się z mediów, badanie ich skuteczności, modeli komunikowania, metodyki zastosowania mediów w kształceniu, potwierdza konieczność wyodrębnienia obszarów pedagogiki medialnej (Strykowski, 1997, s. 9).

1. Ogólna pedagogika medialna obejmuje media w komunikacji społecznej, problemy społecznej natury mediów, efekty komunikowania w społeczeństwie, instytucje medialne i mechanizmy decydujące o ich programie, koncepcje społeczeństw medialnych, media i ich wpływ na systemy edukacyjne.

2. Edukacja medialna zajmuje się procesem dydaktyczno-wychowawczym we wszystkich formach kształcenia, doksztalcenia i samokształcenia, metodyką kształcenia medialnego i informatycznego, technologią kształcenia. Edukacja medialna jako kierunek kształcenia ma na celu wyposażenie wszelkich grup odbiorców, czyli dzieci, młodzieży i osób dorosłych, w konkretną wiedzę i umiejętności pozwalające na świadomy i krytyczny odbiór przekazów medialnych. Ważne jest takie posługiwanie się mediami i multimediami, aby były one zarówno narzędziami opisywania świata, jak i rozwoju intelektualnego, i wzajemnego komunikowania się osób (Boventer, 1989, s. 245). Istotna jest postawa samokontroli, bowiem nadmierne zaangażowanie w proces komunikowania społecznego powoduje oddalenie

od rzeczywistości i zatracanie naturalnej zdolności człowieka do wchodzenia w bezpośrednie relacje osobowe.

Podstawowym zadaniem edukacji jest przygotowanie osoby do funkcjonowania w danej rzeczywistości – w świecie postaw i wartości, w kontekście dokonywanych wyborów i podejmowanych decyzji. Realizacja kształcenia medialnego wśród dzieci i młodzieży daje podstawy do wychowania człowieka, który nie tylko gromadzi wiedzę i doświadczenie, ale potrafi funkcjonować w społeczeństwie informacyjno-komunikacyjnym, umie korzystać z dostępnej technologii i techniki, a wiedza pozwala mu uczynić jego życie lepszym, m.in. poprzez rozwijanie umiejętności, realizowanie swojego człowieczeństwa, współpracę z innymi osobami w pomnażaniu dobra wspólnego.

3. Technologia informacyjna dotyczy zagadnień związanych z wiedzą o technologicznej stronie mediów, ich obsłudze i posługiwaniu się nimi w życiu codziennym. Efektem postępu informacyjnego są jakościowe i ilościowe zmiany w technologii kształcenia umożliwiające używanie nowych mediów dydaktycznych w procesie nauczania i uczenia. Termin technologia kształcenia stosowany jest w odniesieniu do poszczególnych mediów technicznych, sposobów postępowania dydaktycznego i określenia dyscypliny pedagogicznej. Technologie kształcenia współtworzy „złożenie kilku elementów systemu dydaktycznego” (Lewowicki, 1993, s. 129), takich jak: metody, środki kształcenia, zasady i formy. Teoretycy rozróżniają trzy etapy zainteresowań badawczych technologii kształcenia: w pierwszym (lata 60.-70.) przedmiotem zainteresowań było użycie mediów technicznych w toku nauczania i porównanie efektywności dydaktycznej z ich wykorzystaniem; w drugim cały technicyzowany proces kształcenia lub realizowany samodzielnie za pomocą mediów; w trzecim nawiązanie do amerykańskiej technologii edukacyjnej i utożsamianie z dydaktyką stosowaną (Lewowicki, 1993, s. 129). Tadeusz Lewowicki, analizując rozwój i przemiany w technologii kształcenia, wskazuje, że wcześniejsze propozycje dydaktyczne, oparte na behawioryzmie, ewoluują w kierunku teorii poznawczych, mających swą genezę w rozwijającej się w latach 70. XX w. psychologii poznawczej. Zgodnie z nimi człowiek czerpie wiedzę z dostępnych źródeł zewnętrznych i wewnętrznych. Współczesna technologia kształcenia korzysta zarówno z ujęć poznawczego paradygmatu uczenia się, obejmującego przyswajanie wiedzy i korzystanie z niej, jak i z wyżej zorganizowanych procesów poznawczych, takich jak rozwiązywanie problemów i twórczość (Tennyson, 1991, s. 77-80).

4. Komputerowa diagnostyka i terapia pedagogiczna pozwala na zastosowanie technologii informacyjnej w różnych obszarach pedagogiki specjalnej oraz wykorzystanie komputerów w procesie rewalidacji i resocjalizacji.

5. Media w świecie człowieka ujmują biosocjokulturowe uwarunkowania i cywilizacyjne aspekty wykorzystania mediów w uczeniu się człowieka. Zaistniała sytuacja nieformalnego uczenia, obecna w różnych sferach codzienności, jest ważnym tematem badań oświatowych. Jedną z płaszczyzn nieformalnej edukacji jest sfera kultury popularnej, na terenie której dokonuje się proces socjalizacji. Waclaw Strykowski wskazuje, że współczesnym przedmiotem zainteresowań technologii kształcenia powinno być właśnie badanie mediów pod kątem wychowawczych i socjalizacyjnych oddziaływań. W uzasadnieniu tej tezy podkreśla on, że stale wzrasta rola mediów w szeroko pojętej edukacji, a zwłaszcza ich wielopłaszczyznowe oddziaływanie i wpływ na postawy dzieci i młodzieży (Siemieniecki, 2007, s. 149). Zadania pedagogiki medialnej należy stosować na lekcjach i w procesie samokształcenia, a także uczyć sposobów, jak należy je konstruować, łączyć wzajemnie, odpowiednio tak zaprogramować, aby były dostosowane do poziomu osób kształcących się i zapewniały im optymalne wyniki (Badura, 1983, s. 3). W pedagogice medialnej należy uwzględnić zadania:

1. wymagające zdefiniowania pojęć, procesów, zjawisk medialnych, ukazania pedagogiki medialnej na tle innych nauk, wskazania zakresu jej zainteresowań, struktury, pełnionych funkcji przez media;

2. dotyczące problemów wychowania, socjalizacji, diagnozowania patologii, poszukiwania najlepszych rozwiązań obrony przed manipulacją, prowadzenie działań terapeutycznych;

3. poznawcze, które dzięki badaniom empirycznym określają mechanizmy wzajemnego oddziaływania mediów i człowieka, umożliwiają budowanie podstaw teoretycznych pedagogiki medialnej, tworzą zasady, opisują trade relacji pomiędzy człowiekiem – otaczającą rzeczywistością – wirtualnym światem;

4. dydaktyczne, które umożliwiają wypracowanie metod, technik działań edukacyjnych, określają efekty użycia mediów w kształceniu, doksztalcaniu, samo-kształceniu;

5. twórcze, innowacyjne, które pokazują możliwości i ograniczenia zastosowania mediów w procesach edukacyjnych, m.in. prowadzenie eksperymentów z mediami, poszukiwanie nowych teorii nauczania-uczenia się medialnego, projektowanie procesów komunikacji medialnej;

6. związane z budową społeczeństwa wiedzy – upowszechnianie wiedzy o mediach, popularyzowanie informacji na temat języka mediów, możliwości i ograniczeń ich wykorzystywania (Siemieniecki, 2007, s. 150).

Aby pedagogika medialna mogła realizować założone cele i zadania, powinna spełniać cztery główne funkcje:

1. opisową (diagnostyczną), odpowiadającą na pytanie: jak jest? Przedmiotem opisu i analiz powinny być, różne sytuacje edukacyjne wywołane przez media oraz efekty ich oddziaływania;

2. wyjaśniającą (eksplikacyjną), odpowiadającą na pytanie: dlaczego tak jest? Konkretnie sytuacje oraz skutki wywierania wpływu mediów powinny być wyjaśniane przez odwoływanie się do naukowej wiedzy i teorii dyscyplin naukowych, pokrewnych pedagogice, szczególnie zaś psychologii, socjologii, filozofii;

3. prognostyczną, odpowiadającą na pytanie: jak będzie? Prognozowanie efektów wychowawczych wynikających z dostępności i upowszechniania treści przemocowych, agresywnych, przesyconych erotyką w filmach, prasie, grach komputerowych, Internecie;

4. techniczną (praktyczną), odpowiadającą na pytanie: jak działać, aby osiągnąć wytyczone cele? Jej istotą jest formułowanie wskazówek i dyrektyw dla praktycznego i racjonalnego działania oraz krytycznego odbioru mediów. Opracowanie takich wytycznych ma ogromne znaczenie dla prowadzenia działań wychowawczych. Wskazuje ono bowiem, że zadaniem pedagogiki medialnej jest zarówno opisywanie, wyjaśnianie i przewidywanie zjawisk, jak i kształtowanie wiedzy, i pokazywanie, poprzez jakie działania można wywołać pożądane zjawiska związane z mediami, a w jaki sposób przeciwdziałać niepożądanym wychowawczo skutkom (Siemieniecki, 2007, s. 150-151; Strykowski, 1997, s. 11).

FUNKCJE MEDIÓW W KSZTAŁCENIU

Pedagogika medialna jako subdyscyplina pedagogiczna powinna formułować ogólne zasady i metody pracy z mediami, czyli wskazywać, jak z nich korzystać, zarówno z tych małych – szkolnych, jak też z tych ogólnodostępnych mediów, oraz w jakiej formie je wykorzystywać w procesach edukacji, aby przynosiły pozytywne, a nie negatywne, efekty poznawcze, dydaktyczne i wychowawcze (Strykowski, 1997, s. 9-10). Czesław Kupisiewicz wskazuje na pełnienie przez środki dydaktyczne, w procesie nauczania-uczenia się, trzech głównych funkcji: poznawczej, kształcącej i dydaktycznej, które łączą się ze sobą i uzupełniają

wzajemnie. Odnosząc się do kryterium eksponowanych bodźców, wymienia trzy rodzaje środków dydaktycznych: wzrokowe, słuchowe, wzrokowo-słuchowe (Kupisiewicz, 1976, s. 242-252). Z kolei Wincenty Okoń (1979, s. 22) podkreśla, że środki dydaktyczne umożliwiają realizację takich funkcji jak: poznawanie rzeczywistości, poznawanie wiedzy o świecie, kształtowanie postaw i emocjonalnego stosunku do rzeczywistości, rozwijanie działalności przekształcającej rzeczywistość. W literaturze przedmiotu można spotkać różne klasyfikacje funkcji mediów dydaktycznych, istotnych w procesie nauczania-uczenia się. Wśród nich znaczący jest podział W. Strykowskiego (1984, s. 24-26), który, mediom przypisuje trzy zasadnicze funkcje w kształceniu. Są to:

a) funkcja poznawczo-kształcąca – wyraża się w różnorodności informacji przekazywanych za pomocą obrazów, słów, dźwięków i działań. Media, poprzez rozległe historyczno-społeczno-kulturowe ukazywanie rzeczywistości, rozbudowują płaszczyznę poznawczą, rozwijają procesy percepcyjne, intelektualne i wykonawcze. Natomiast, dynamizm przekazów sprzyja rozwijaniu sfery abstrakcyjno-wyobrażeniowej i aktywizacji odbiorcy;

b) funkcja emocjonalno-motywacyjna – dotyczy włączania w proces poznawania świata, osobowości człowieka i jego procesów psychicznych. Poprzez intelektualne i emocjonalne przeżycia rozbudza zaangażowanie i rozwija zainteresowania. Spełnia ona ważną rolę w procesie wychowania i socjalizacji poprzez kształtowanie systemu wartości, przekonań, postaw;

c) funkcja działaniowo-interakcyjna – obecna jest w działaniach motorycznych i komunikacyjnych człowieka, poprzez kształcenie umiejętności i sprawności manualnych oraz wzajemną komunikację i wymianę informacji.

Wśród podstawowych funkcji mediów wymienia się informację, rozrywkę i edukację. Funkcja informacyjna realizuje prawo człowieka do informowania i potrzebę bycia informowanym. Odbiorca przede wszystkim oczekuje informacji prawdziwej i najnowszej, dopiero później odnosi swoje oczekiwania do takich dziedzin, jak rozrywka, kształcenie i doznania estetyczne (Lepa, 1982, s. 130). Kwestią zasadniczą jest dostarczanie informacji i pełnienie określonych ról w społeczeństwie, takich jak: poznawcza, propagandowa, integracyjna i organizacyjna (Schudson, 1996).

Informacja w życiu społecznym poddawana jest wielokrotnie mechanizmom manipulacji; często poprzez jej fragmentaryczność i dezinformację staje się sprawdzoną i skuteczną formą sterowania świadomością publiczną. Informacji przypisuje się dwa skrajne znaczenia – kreacji oraz destrukcji, ponieważ jednocześnie niesie ona ze sobą ważny czynnik sprzyjający tworzeniu nowoczesnego

społeczeństwa. Informacja, będąca źródłem wiadomości, powinna służyć oddziaływaniom pedagogicznym, wyrażających się w przygotowaniu dzieci i młodzieży do racjonalnego korzystania z odbieranych informacji. Jest to jednak bardzo trudne, ponieważ medialne przeciążenie informacyjne powoduje trudności we właściwym przetwarzaniu wielości i różnorodności informacji. Powstały nadmiar informacji wzmaga potrzebę ich selekcji w odbiorze. Zbigniew Sareło (2002, s. 35-42) wskazuje trzy mechanizmy selekcji:

- a) indywidualne zdolności odbioru – dotyczą rozwoju intelektualnego człowieka, jego zasobu pojęć, kojarzenia i powiązań informacji;
- b) świadome nastawienie – wynika z podejścia osoby do życia, jej aktywności w zakresie zainteresowań, konkretnej wiedzy, hierarchii wartości;
- c) społeczne ograniczenia – stosowanie wypracowanych technik selekcji informacji w zakresie ograniczania ich obiegu, szczególnie w sferze ochrony człowieka oraz kultury.

Wraz z rozwojem mediów elektronicznych – ich dominującą obecnością oraz postmodernistycznymi tendencjami mieszania gatunków – zaobserwować można wzajemne przenikanie się funkcji. Badacze mediów posługują się coraz częściej terminem *infotainment* (z angielskiego *information* – informacja i *entertainment* – rozrywka) na oznaczenie funkcji informacyjno-rozrywkowej. Funkcja rozrywkowa rozumiana jest jako „ukierunkowanie na relaks i zabawę” (Lepa, 1999, s. 50). Stwarza to kolejne zadanie dla oddziaływań wychowawczych na płaszczyźnie formowania osobowości, gdzie media rozpatruje się jako narzędzia sprzyjające wychowaniu do rekreacji oraz jako środek prowadzący do tworzenia nowych form relaksu.

Wychowawczo-edukacyjną funkcję mediów należy analizować w szerszym i węższym ujęciu. W rozumieniu węższym odnosi się ona do świadomej i zaplanowanej działalności, uwzględniającej różne formy edukacji medialnej. W wyniku jej stosowania powstają i rozwijają się instrumentalne (związane z realizacją zadań wychowania usprawniającego, tj. wiedzy, zdolności, umiejętności) i kierunkowe (realizacja wychowania skierowana jest na zainteresowania, postawy, motywacje) cechy osobowości. Podejście szersze dotyczy nieplanowanego oddziaływania mediów i niekontrolowanego ich dostępu dla dzieci (Lepa, 1999, s. 49). Realizacja tej funkcji, na różnych etapach wychowania jest bardzo trudna, zarówno ze względu na błędy rodziców, jak i na wiele zagrożeń płynących z mediów, m.in.: przemoc, agresja, pornografia, relatywizm wartości, negatywne wzorce osobowe (Flusser, 1994, s. 67).

Trzeba także pamiętać, że realizacja funkcji wychowawczo-edukacyjnej dokonuje się poprzez celowe działania samych mediów. Strategie te mogą być wyrażane bezpośrednio, przez tworzenie programów oświatowo-wychowawczych, lub też pośrednio, poprzez środki wyrazu (język audiowizualny, atrakcyjna forma przekazu treści, interaktywność, aktywizacja w obrębie zainteresowań). Media, tworząc zasoby wiedzy i będąc narzędziem kontroli i zarządzania społecznego, stały się dominującym źródłem definicji, wyobrażeń i ocen rzeczywistości. Zdominowały sferę związaną z rozrywką i spędzaniem wolnego czasu, wpływają na kształtowanie mody i zjawisk kulturowych, wytwarzają nowy typ kultury – kulturę popularną, zamiennie określaną jako masowa. Ponadto, w systemie społecznym, media mogą pełnić podwójną rolę: kanału transmisji przekazów pomiędzy uczestnikami życia społecznego lub rolę aktywnego i zaangażowanego odbiorcy w życie społeczne. Media często traktowane są jako instytucje związane z szeroko rozumianą wiedzą, którym można przypisać trzy formy aktywności: produkcję wiedzy, jej reprodukcję i dystrybucję.

W teorię wielostronnego kształcenia Wincenty Okoń włącza technologię informacyjną jako środek umożliwiający formowanie osobowości. Użycie komputerów w szkołach sprzyja bowiem ich zastosowaniu w procesie nauczania jako środka dydaktycznego, który stwarza możliwości oddziaływania w sposób wielowymiarowy i interakcyjny na osobowość ucznia. Jego zastosowanie zwiększa również efektywność działań poprzez łączenie funkcji wszystkich dotychczas używanych środków oraz umożliwia nauczanie na odległość (Siemieniecki, 1997, s. 12). Interdyscyplinarny i zarazem integrujący charakter technologii informacyjnej ułatwia realizację celów kształcenia poprzez uaktywnienie uczniów w procesie poznawczo-dydaktycznym, który może być bardziej efektywny, dzięki podporządkowaniu go naczelnym zasadom dobra ucznia, rozumianym jako zdolność poznania intelektualnego, zdolność do miłości, podmiotowości wobec praw oraz godności i zupełności w służbie odpowiedzialnej wolności człowieka (Sysło, 1997, s. 30).

WYCHOWALNOŚĆ CZŁOWIEKA

Wychowanie osoby, poprzez przygotowanie do racjonalnego korzystania z osiągnięć technicznych i podejmowania aktywnych działań w zakresie kultury i techniki, jest integralnie związane z procesem komunikowania. Pomimo że każdy proces wychowania i nauczania charakteryzuje porozumiewanie się i wymiana

informacji, to jednak nie każde komunikowanie się jest wychowaniem. W opinii Mariana Nowaka (2000, s. 180) „komunikacja pedagogiczna” w kwestii wychowania jest bardziej podstawowa niż „interakcja”, stwarza dla niej płaszczyznę porozumiewania się i współdziałania. Poszukując zatem pedagogicznego aspektu komunikacji, należy odwoływać się do

[...] antropologii i ujmowania istoty osoby ludzkiej, jako będącej w sobie i jednocześnie żyjącej słowem (*zoon logon echon*), jako indywidualnej, a jednocześnie zdolnej do komunikowania się z innymi jako jednostka w społeczności (*zoon politikon*) (Nowak, 2000, s. 180).

Prowadzone w tym zakresie badania zmierzały do ujęcia pedagogiki jako „nauki o komunikacji”, w której głównym celem wychowania jest trud urzeczywistniania swojego człowieczeństwa, postrzegany jako proces wymagający wzajemnego wpływu na siebie (Schaller, 1976, s. 75-123).

Przedmiotem komunikacji i kontaktu między ludźmi są procesy wytwarzania i wymiany informacji. Jak stwierdzają M. Bazewicz i F. Stuchlik:

Komunikacja służąca procesom intelektualnym, związanym z twórczym myśleniem człowieka, interaktywnością jego zachowań, poziomem komunikatywności i inteligencji oraz służąca procesom wymiany informacji, jest kategoryzowana semiotycznie, tzn. jest przekazywana do kogoś (pragmatyka), zawiera sentencje o czymś (semantyka) i jest dokonywana zgodnie z konwencją, przyjętą przez komunikujące się strony, lub językiem porozumiewania (syntaks) (Juszczak, 2000, s. 16).

Pedagogiczny i społeczny aspekt komunikowania analizowany jest w badaniach nad zjawiskiem masowej komunikacji z pozycji „pedagogiki mediów” i „pedagogiki spotkania” oraz zagadnień związanych z obszarem relacji wychowawczej. Komunikacji towarzyszy konkretna treść i jej celowość, która w pedagogice ujmowana jest jako środek do urzeczywistniania człowieczeństwa, przyjmując formę komunikacji werbalnej, niewerbalnej, metajęzykowej (Nowak, 2000, s. 181). Dbłość o poprawność komunikowania nie tylko ma uwzględniać aspekt treściowy, lecz wyraża się również w etycznej poprawności działań informacyjnych oraz merytorycznej zgodnością przekazu z prawdą. Podstawą jest zatem budowanie struktur ładu informacyjnego według kryterium osoby ludzkiej, na miarę wielkości i bogactwa człowieka, a istotnym walorem komunikowania jest ukazywanie siebie samego i świata swoich wartości, które wypełniają środowisko życia człowieka, od momentu jego zaistnienia.

Problemem zarówno w pedagogice ogólnej, jak i w pedagogikach szczegółowych, jest kwestia wychowalności człowieka. Podejmując ten temat M. Nowak (2002, s. 5-7) wyjaśnia za J.F. Herbartem, że kategoria „wychowalności” jest podstawową kategorią w pedagogice, ponieważ w punkcie wyjścia zakłada, iż istnieje sens i możliwości wychowania człowieka. Proces wychowalności nabiera zatem szczególnego znaczenia w odniesieniu do edukacyjnych i kształcących aspektów edukacji medialnej, ponieważ media wpisują się w rzeczywistość wychowania współczesnego człowieka. P.J. Brunet, wyjaśnia, że

[...] edukacja w zakresie mediów, pojawiła się jako reakcja na wtargnięcie świata sztuki audiowizualnej w świat jednostki. We wszelkich swoich formach: technologicznych, kulturalnych, kreatywnych, estetycznych, komunikacja audiowizualna konfrontuje człowieka ze wszystkimi jego aspektami: fizjologicznymi, intelektualnymi, psychologicznymi, uczuciowymi, a nawet duchowymi. Celem tej edukacji jest rozwinięcie zmysłu krytycznego wobec wytworów wizualnych i dźwiękowych, które nas otaczają, by popierać bardziej odpowiedzialne zachowania konsumentów” (Brunet, 1997, s. 215).

Wychowanie łączy się z trudem dochodzenia do prawdy, dlatego wychowawcy stoją wobec konieczności poszukiwania odpowiednich systemów wychowawczych, które wzbogacałyby formację młodego człowieka. Punktem odniesienia w tych działaniach jest zatem odpowiedź na pytanie: kim jest człowiek? Tak sformułowane pytanie, umożliwia zdefiniowanie celów i metod wychowawczych (Majka, 1993, s. 96-98). Wysiłek poznawczy, którego celem jest określenie istoty bycia człowiekiem, zmierza ku filozofii i antropologii jako tym naukom, które w możliwie pełny i całościowy sposób są w stanie udzielić odpowiedzi na to fundamentalne pytanie (Wilk, 1995, s. 51-52).

Wychowanie ma miejsce zawsze w konkretnej kulturze, a kultura chrześcijańska ma ten fundament, który pozwala sprostać tendencjom postmodernizmu na płaszczyźnie wychowania i kultury, nawet, jeśli stoi za tym promocja i reklama w mediach. Pedagogika personalistyczna, nawiązując do chrześcijańskich korzeni, uwzględnia w procesie wychowania wszelkie obszary życia człowieka. W tym znaczeniu, pedagogika medialna postrzega człowieka jako użytkownika i zarazem najważniejszy podmiot komunikowania społecznego. Pedagogika medialna wpisuje się zatem w działalność wychowawczą jako integralne ogniwo społecznej formy życia człowieka (Konarzewski, 1982, s. 5), ujmując sferę wychowania do odpowiedzialności wobec nowych wyzwań cywilizacyjnych w odniesieniu do techniki i kultury, łączącą się z procesem komunikowania. Zarówno edukacja, pozostająca w sferze problemów kultury, jak i funkcjonowanie człowieka w tym

zakresie, dotyczy tego wszystkiego, co tę działalność umożliwia i usprawnia, także w odniesieniu do wszelkich wynalazków człowieka i ciągłego udoskonalania środków społecznego komunikowania (Krąpiec, 1992, s. 270). Bardzo istotne w procesie wychowania jest wypracowanie i upowszechnienie moralnych zasad, które pomogą przeciwstawić się złym tendencjom moralnym w mediach, i w ich miejsce wprowadzić te, które sprzyjają integralnemu rozwojowi człowieka i urzeczywistnianiu jego człowieczeństwa.

Problem nabywania kompetencji do uczestnictwa w konkretnej rzeczywistości łączy się ze zdolnością i umiejętnością funkcjonowania człowieka w przestrzeni medialnych przekazów, ponieważ „człowiek nie staje już tylko przed ekranem, ale znajduje się już wewnątrz niego. Co wskazuje na zaistnienie w innej niż dotąd sytuacji, w nowych perspektywach i odmiennych kontekstach” (Miczka-Pajestka, 2012, s. 146). Istotne są tutaj zarówno kwestie dostępu do mediów, jak i wszelkie umiejętności odnoszące się do korzystania z nich, w tym kompetencje nadawcze (zazwyczaj kształtowane celowo, dotyczące dziennikarzy i twórców przekazu) i kompetencje odbiorcze (kształtowane nieświadomie, mające charakter powszechny i obejmujące zdolność do spostrzegania i interpretowania systemów semiotycznych w mediach). W proces rozwijania kompetencji odbiorczych użytkowników mediów – ich twórców, nadawców i odbiorców (w tym rodziców, wychowawców i nauczycieli) wpisuje się odpowiedzialność jako jedna z najważniejszych kategorii aksjologicznych, która zapewnia ład w życiu społecznym. Roman Ingarden rozróżnia cztery sposoby rozumienia odpowiedzialności, które można odnieść do mediów i funkcjonowania człowieka w przestrzeni medialnej:

1. ponoszenie odpowiedzialności – w mediach interpretacja dotyczy twórców;
2. pociąganie do odpowiedzialności – traktowanie mediów jako środowiska wychowawczego, w którym istotna jest relacja wychowawca-wychowanek;
3. podejmowanie odpowiedzialności – związane z zamysłem pedagogów dotyczącym roli wychowania do mediów;
4. działanie odpowiedzialne – poczucie odpowiedzialności za osobę, czyn przejawia się w praktycznym działaniu, szukaniu porozumienia pomiędzy sferą wartości a działaniem praktycznym (Ingarden, 2003, s. 78).

Przestrzeń, którą tworzą media, powinna być rozpatrywana jako zbiór elementów wspólnych, między którymi zachodzą świadome interakcje, połączone technologią w procesie tworzenia i przesyłania informacji. Staje się ona wówczas zjawiskiem społecznym i kulturowym oraz pozostaje przestrzenią pozyskiwania i wymiany informacji w wymiarze indywidualnym i społecznym.

PODSUMOWANIE

Dynamika rozwoju technologicznego i komunikacyjnego oraz powszechność mediów to naturalne czynniki niezbędne do właściwie realizowanych założeń pedagogiki medialnej, która jest bardzo ważnym i aktualnym wyzwaniem dla środowisk wychowawczych i edukacyjnych. Należy wskazać na potrzebę opracowania i wprowadzenia wychowania do mediów do programów szkolnych przy zachowaniu jego charakteru edukacji ustawicznej i nieformalnej a przede wszystkim przygotować stosowne programy i formy wsparcia dla osób dorosłych, zwłaszcza rodziców i wychowawców. W procesie wychowania i kształtowania właściwego stosunku wobec mediów należy zwrócić uwagę na konieczność mówienia w nich o możliwościach rozwijania tych pozytywnych postaw.

BIBLIOGRAFIA

- BANDURA, L. (1983), *Pedagogika medialna*, „Ruch Pedagogiczny” 3(4), s. 3.
- BOVENTER, H. (1989), *Pressefreiheit ist nicht grenzenlos*, Bonn: Einführung in die Medienethik.
- FLUSSER, V. (1994), *Ku uniwersum obrazów technicznych*, w: A. Gwóźdź (red.), *Po kinie? Audiowizualność w epoce przekazników elektronicznych*, Kraków: Universitas, s. 53-67.
- BRUNET, P.J. (1997), *Obraz filmowy a telewizyjny. Związki i perspektywy*, w: A. Gwóźdź (red.), *Pejzaże audiowizualne. Telewizja, wideo, komputer*, Kraków: Universitas, s. 213-228.
- INGARDEN, R. (2003), *Książeczka o człowieku*, Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- JUSZCZYK, S. (2000), *Wartości humanistyczne w edukacji medialnej*, w: J. Gajda (red.), *O nowy humanizm w edukacji*, Kraków: „Impuls”, s. 267-277.
- KIRWIL, L. (1990), *Psychologiczne zagadnienia odbioru telewizji*, w: K. Jakubowicz, B. Puszczewicz (red.), *Człowiek a telewizja*, Warszawa: NURT, s. 62-75.
- KONARZEWSKI, K. (1982), *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa: PWN.
- KRĄPIEC, M.A. (1985), *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, Lublin: RW KUL.
- KRĄPIEC, M.A. (1992), *Kim jest człowiek*, w: M.A. Krąpiec, S. Kamiński, Z.J. Zdybicka, A. Maryniarczyk, P. Jaroszyński (red.), *Wprowadzenie do filozofii*, Lublin: RW KUL, s. 270-278.
- KUPISIEWICZ, Cz. (1976), *Podstawy dydaktyki ogólnej*, Warszawa: PWN.
- LEPA, A. (1999), *Pedagogika mass mediów*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- LEWOWICKI, T. (1993), *O kondycji technologii kształcenia*, w: W. Strykowski, W. Skrzydlewski (red.), *Dokąd zmierza technologia kształcenia*, Poznań: ZTKIP, UAM.
- MAJKA, J. (1993), *Wychowanie personalistyczne–wychowaniem integralnym*, w: F. Adamski, (red.), *Człowiek – Wychowanie–Kultura. Wybór tekstów*, Kraków: WAM, s. 96-106.

- MICZKA-PAJESTKA, M. (2012), Alfabetyzm medialny w kulturze konwergencji. Dzieci i ich kompetencje odbiorcze, „Media i Społeczeństwo”, (2), s. 136-139.
- NOWAK, M. (2000), Antropologiczne podstawy edukacji medialnej, w: J. Gajda (red.), Edukacja zorientowana na XXI wiek, Lublin: UMCS, s. 177-193.
- NOWAK, M. (2002), „Wychowalność” człowieka podstawą sensu i znaczenia wychowania, „Roczniki Nauk Społecznych”, 30 (2), s. 5-20.
- OKOŃ, W. (1979), Szkoła współczesna. Przemiany i tendencje rozwojowe, Warszawa: PWN.
- SAREŁO, Z. (2000), Media w służbie osoby. Etyka społecznego komunikowania, Toruń: Adam Marszałek.
- SCHALLER, K. (1976), Pädagogik der Kommunikation, w: K.H. Schäfer, K. Schaller (red.), Kritische Erziehungswissenschaft und kommunikative Didaktik, Heidelberg: Quelle und Meyer, s. 75-123.
- SCHUDSON, M. (1996), The Power of News, New York–London: Guilford.
- SIEMIENIECKI, B. (2007), Przedmiot i zadania mediów w komunikacji, w: B. Siemieniecki (red.), Pedagogika medialna, Warszawa: WN PWN, s. 141.
- SIEMIENIECKI, B. (1997), Komputer w edukacji. Podstawowe problemy technologii informacyjnej, Toruń: Adam Marszałek.
- SKRZYPCZAK, J. (1999), Popularna encyklopedia mass mediów, Poznań: Kurpisz SA.
- STRYKOWSKI, W. (1984), Audiowizualne materiały dydaktyczne. Podstawy kształcenia medialnego, Warszawa: PWN.
- STRYKOWSKI, W. (1997), Pedagogika medialna jako interdyscyplinarna nauka o mediach, w: W. Strykowski, A. Zając (red.), Nowoczesne media w kulturze, nauce i oświacie, Tarnów: Oficyna Wydawnicza TARL S.A., s. 7-13.
- SYSŁO, M.M. (1997), Technologia informacyjna a edukacja medialna, w: W. Strykowski, A. Zając (red.), Nowoczesne media w kulturze, nauce i oświacie, Tarnów: Oficyna Wydawnicza TARL S.A., s. 25-40.
- TENNYSON, R.D. (1991), Poznawczy paradygmat uczenia się przystosowany do technologii kształcenia, „Kwartalnik Pedagogiczny”, (2), s. 77-80.
- WATSON, J., HILL, A. (1997), A Dictionary of Communication and Media Studies, London: Edward Arnold.
- WILK, J. (1995), Kim jest dziecko? Z antropologii i teologii dzieciństwa, w: L.S. Stadniczeńko, M.A. Zemla (red.), Z myślą o dziecku i rodzinie, Opole: INP, s. 51-71.

WYCHOWANIE CZŁOWIEKA DO MEDIÓW JAKO ZADANIE PEDAGOGIKI MEDIALNEJ

Streszczenie

Intensywny rozwój technologiczny w obszarze samych mediów i ich konwergencja nie sprzyjają jednolitym i jasnym przekazom oraz bezpośredniemu i prostemu sposobowi ich komunikowania i odbioru. To złożona przestrzeń zarówno nadmiaru konfiguracji i form przekazu treści, jak też wciąż rozwijanych i słabych kompetencji odbiorczych, w którą należy wpisać pedagogikę medialną. Trzeba podkreślić, że w tej przestrzeni czło-

wiek musi pozostać kimś wyjątkowym i nie może zagubić właściwego sobie miejsca wśród tego świata, który sam ukształtował.

Słowa kluczowe: pedagogika medialna, funkcje mediów w edukacji, wychowanie.

THE EDUCATION OF MAN TO THE MEDIA AS A TASK OF MEDIA PEDAGOGY

S u m m a r y

The dynamics of technological and communication development and the universality of the media is a natural challenge for appropriately realized media pedagogy, which is a very important and current challenge for educational and educational environments. It is important to point out the need to develop and introduce media education into school curricula, with its continuing lifelong and informal education and, first of all, to develop appropriate programs and forms of support for adults – especially parents and educators. In the process of educating and shaping appropriate relations with the media, attention should be paid to the need to talk about the possibilities of developing these positive attitudes.

Key words: media pedagogy, media functions in education, upbringing.